

บทที่ 2

เนื้อหาประชากรศึกษาในหลักสูตรและความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประชากรศึกษา

เนื้อหาประชากรศึกษาในหลักสูตรพุทธศักราช 2521 และพุทธศักราช 2524

ในปี พ.ศ. 2521 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรใหม่ในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และในปี พ.ศ. 2524 ได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งนี้ โดยกรมวิชาการได้พิจารณาบรรจุเนื้อหาวิชาประชากรศึกษาไว้ในลักษณะสอดแทรกในวิชาอื่น ๆ และแยกเป็นวิชาเฉพาะ กล่าวคือ

1. เนื้อหาที่สอดแทรกในวิชาต่าง ๆ ในระดับชั้น ดังนี้

1.1 ระดับประถมศึกษา จัดเนื้อหาวิชานี้สอดแทรกเข้าไปในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตโดยจัดไว้เป็นหน่วยย่อย ๆ ในลักษณะบูรณาการเข้ากับเนื้อหาอื่น ๆ เช่น ในระดับ ป. 1 - 2 มีอยู่ในหน่วยที่ 2 เรื่องบ้านที่น่าอยู่ หน่วยที่ 3 เรื่องชุมชน ป.3 - 4 มีอยู่ในหน่วยที่ 2 เรื่องชีวิตในบ้าน หน่วยที่ 3 เรื่องสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ป.5 - 6 มีอยู่ในหน่วยที่ 2 เรื่องชีวิตในบ้าน หน่วยที่ 3 เรื่อง สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา โดยเฉพาะในระดับชั้น ป.6 นั้น เนื้อหาที่ลึกซึ้งขึ้นไปจะมีอยู่ในหน่วยที่ 10 เรื่องประชากรศึกษา

1.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีเนื้อหาประชากรศึกษาสอดแทรกอยู่ในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา คือ ประเทศของเรา (ม.1) เพื่อนบ้านของเรา (ม.2) และโลกของเรา (ม.3) และในวิชาวิทยาศาสตร์ (ว 305) ซึ่งเป็นวิชาบังคับสำหรับนักเรียนทุกคน

1.3 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีเนื้อหาประชากรศึกษาสอดแทรกอยู่ในกลุ่มวิชาดุขศึกษา (พ 606) กลุ่มวิชาสังคมศึกษา (ส 503) และวิชาวิทยาศาสตร์-กายภาพ

2. เนื้อหาที่แยกเป็นอิสระ

2.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประชากรศึกษาเป็นวิชาเลือกอิสระในระดับชั้นใดชั้นหนึ่งคือ ม.1, ม.2 หรือ ม.3 ก็ได้ในรหัสวิชา ส. 061 ประชากรศึกษา ซึ่งมีคำอธิบายรายวิชา ดังนี้

ส 061 ประชากรศึกษา 2 คาบ/สัปดาห์/คาบ 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษานาน การกระจาย และความหนาแน่นของประชากรในระดับครอบครัว ชุมชนประเทศและโลก องค์ประกอบของประชากร เช่น อายุ เพศ สถานภาพสมรส การศึกษา อาชีพ รายได้ ฯลฯ ปัจจัยที่มีต่อการเกิด การตาย และการย้ายถิ่น ปัจจัยที่ทำให้ขนาดของประชากรเปลี่ยนแปลง ศึกษาประวัติการเปลี่ยนแปลงประชากรของประเทศไทย ผลที่เกิดจากความไม่สมดุลในขนาด การกระจาย องค์ประกอบประชากรและการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในระดับครอบครัวและประเทศ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา ศึกษาวิธีแก้ปัญหาอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงประชากรที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน ครอบครัวและสังคม

นอกจากนี้หลักสูตรได้กำหนดจุดประสงค์วิชาประชากรศึกษา (ส 061) ไว้ดังนี้

1. ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากร สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงประชากรและผลที่ตามมา ตลอดจนแนวทางที่จะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาประชากร

2. ให้เกิดทัศนคติที่รับผิดชอบต่อภาวะประชากร

3. ให้สามารถตัดสินใจและปฏิบัติต่อภาวะประชากรอย่างมีเหตุผล

4. ให้สามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้ในการปรับปรุง

คุณภาพชีวิต

5. ให้มีความกระตือรือร้นที่จะใช้ความรู้และประสบการณ์ในด้านประชากรเพื่อช่วยยกระดับ ความเป็นอยู่ของสังคมให้ดีขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ 2521 : 63-64)

2.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ประชากรศึกษาเป็นวิชาเลือกในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา คือ วิชา ส 082 ประชากรกับคุณภาพชีวิต ซึ่งมีคำอธิบายและจุดประสงค์รายวิชา ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ 2523 : 168-169)

คำอธิบายรายวิชา

1. ศึกษาสภาพไม่สมดุลระหว่างจำนวนประชากร ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม
2. ศึกษาปัญหาสังคมที่สำคัญ ๆ ประเภทต่าง ๆ วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และค้นหาแนวทางแก้ปัญหาที่เหมาะสม ทั้งนี้ โดยเน้นปัญหาต่อไปนี้คือ ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาการทำมาหากิน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติดให้โทษ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรและปัญหาความไม่สมดุลระหว่างจำนวนประชากรและทรัพยากร
3. ศึกษาหลักการแก้ปัญหาโดยวิธีทำกิจกรรมหรือโครงการ เพื่อเพิ่มพูนทักษะในการแก้ปัญหาเป็นขั้นตอนเป็นการช่วยแก้ไขปัญหาระดับชีวิตและสังคมอีกสองระดับด้วย
4. ศึกษาความหมายของคุณภาพชีวิต ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างการแก้ไขปัญหาระดับชีวิตกับการยกระดับคุณภาพชีวิต

จุดประสงค์รายวิชา

1. เพื่อให้ทราบและตระหนักในความไม่สมดุลระหว่างจำนวนประชากร ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม อันเป็นมูลเหตุสำคัญของปัญหาสังคมต่าง ๆ
2. เพื่อให้ทราบและตระหนักในปัญหาสำคัญ ๆ ของสังคมที่เกิดขึ้น ในบรรดาประชากรของประเทศไทยอันมีผลต่อคุณภาพชีวิต
3. เพื่อให้ทราบสาเหตุของปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาคงกล่าวเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต
4. เพื่อให้ความสามารถในการตัดสินใจแก้ปัญหาระดับชีวิต และสังคมโดยอาศัยวิธีการที่เหมาะสม

เนื้อหาประชากรศึกษาในหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533

ในปี พ.ศ. 2534 ได้มีการเริ่มใช้หลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 เนื้อหาวิชาประชากรศึกษาได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรในลักษณะสอดแทรกในวิชาอื่น ๆ และแยกเป็นวิชาเฉพาะเหมือนหลักสูตร พ.ศ. 2521 และพ.ศ. 2524 กล่าวคือ

1. เนื้อหาที่สอดคล้องแทรกในวิชาต่าง ๆ ในระดับชั้น ดังนี้

1.1 ระดับประถมศึกษา เนื้อหาประชากรศึกษาแทรกอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตั้งแต่ระดับ ป.1 และในชั้น ป.5-6 มีหน่วยที่ชื่อว่า ประชากรศึกษา (หน่วยที่ 9) โดยเฉพาะ โดยมีคำอธิบายและจุดมุ่งหมายของหน่วย ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ 2532 : 50).

ศึกษา สังเกต รวบรวม และบันทึกข้อมูล จัดจำแนก เปรียบเทียบ จำนวน และการเปลี่ยนแปลงประชากรในครอบครัว ห้องเรียน โรงเรียน หมู่บ้านที่ตนเองอาศัยอยู่ วิเคราะห์ อภิปราย จำแนกสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงและสรุปรายงาน

สังเกต รวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับปัญหาประชากรในชุมชนหรือหมู่บ้านของตน ครอบครัว โรงเรียน ในด้านการศึกษา สุขภาพ เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิเคราะห์ อภิปรายมูลเหตุของปัญหา จำแนก จัดหมวดหมู่ สาเหตุของปัญหา วิเคราะห์ อภิปรายวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหา เน้นเรื่องคุณภาพชีวิต และผลกระทบที่มีต่อส่วนรวม แลกเปลี่ยนหรือเจตคติของตนเองที่มีต่อคำว่า " คุณภาพชีวิต " ของบุคคลต่าง ๆ ความพอใจในการดำรงชีวิต สรุปเป็นหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัวและสังคม

เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะในการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ จัดกระทำข้อมูลประชากร สาเหตุของปัญหาประชากรและผลกระทบที่มีต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ มีเจตคติที่ถูกต้อง เหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต ปฏิบัติตนในการสร้างเสริมป้องกันและแก้ไขปัญหาคคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว

1.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เนื้อหาประชากรศึกษาจะสอดคล้องอยู่ในวิชาสังคมศึกษา ซึ่งเป็นวิชาบังคับแก่น คือ ส 101 ประเทศของเรา 1 คำอธิบายและจุดประสงค์รายวิชา ดังนี้

ส 101 ประเทศของเรา 1 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสภาพและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทยในเรื่อง ประชากรและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ

และการประกอบอาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และการดำเนินชีวิต

ศึกษาประวัติความเป็นมาและหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และศาสนาอื่น ๆ ที่สำคัญในประเทศไทย โดยเน้นการปฏิบัติตามหลักธรรมในการพัฒนาตนเอง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการดำรงชีวิต เห็นความสำคัญของการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชน และยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา

1.3 ระดมมัธยมศึกษาตอนปลาย มีเนื้อหาประชากรศึกษาค้นคว้าอยู่ในวิชาสังคมศึกษา ส 503 และ ส 606 ซึ่งเป็นวิชาบังคับแกน ดังคำอธิบายและจุดประสงค์รายวิชาดังนี้

ส 503 สังคมศึกษา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพในภาคต่าง ๆ ของประเทศในเรื่องลักษณะทางภูมิศาสตร์ทรัพยากร ประชากร การประกอบอาชีพ และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม

ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากร การพัฒนาคุณภาพประชากร และการใช้เทคโนโลยี

เพื่อให้มีความเข้าใจและเห็นแนวทางการใช้ประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตระหนักในบทบาทของตน และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ส 606 สังคมศึกษา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษาความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการและเทคโนโลยีที่มนุษย์นำมาใช้ การแข่งขันและการประสานประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ความขัดแย้งทางความเชื่อและค่านิยม และการพัฒนาคุณภาพประชากรของโลก โดยเน้นปัญหาหรือผลกระทบที่มีต่อการพัฒนาประเทศไทย เพื่อให้มีความเข้าใจสภาพทางการ

เมืองและเศรษฐกิจ ยอมรับในความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม เห็นความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันแก้ปัญหา และเห็นแนวโน้มของการพัฒนาประเทศไทยในสังคมโลก

2. เนื้อหาที่แยกเป็นอิสระ

2.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา มีวิชาบังคับ-เลือก 1 รายวิชา คือ ส 053 ประชากรศึกษากับสิ่งแวดล้อม และวิชาเลือกเสรี 2 รายวิชาคือ ส 051 สิ่งแวดล้อมศึกษา และ ส 052 ประชากรศึกษา ซึ่งวิชาดังกล่าวมีคำอธิบายรายวิชาดังนี้

ส 053 ประชากรกับสิ่งแวดล้อม 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประชากรและสิ่งแวดล้อม ปัญหาประชากรและสิ่งแวดล้อมวิเคราะห์ผลกระทบของภาวะประชากรที่มีต่อสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม เพื่อให้เข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อม ตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากประชากร มีความรับผิดชอบต่อการแก้ปัญหา มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุดและถาวร

ส 051 สิ่งแวดล้อมศึกษา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กฎหมายสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย วิเคราะห์สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาและเสนอแนะแนวทางแก้ไข เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการมีสมดุลของธรรมชาติ ตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มีนิสัยรักธรรมชาติ รักษา เสริมสร้าง สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด

ส 052 ประชากรศึกษา 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาวะประชากร กระบวนการแก้ปัญหา ประชากร ปัญหาประชากรของประเทศไทย วิเคราะห์สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา เสนอแนะแนวทางป้องกันและแก้ปัญหา เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากร ทัศนคติในปัญหาประชากร และมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัวและสังคม (กระทรวงศึกษาธิการ 2535 : 53, 63 - 64)

2.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ประชากรศึกษาและสิ่งแวดล้อม เป็นวิชาเลือกเสรีในกลุ่มสังคมศึกษา คือ ส 081 พลังงานกับสิ่งแวดล้อม และ ส 082 ประชากรกับคุณภาพชีวิต ทั้งคำอธิบายและจุดประสงค์รายวิชา ดังนี้

ส 081 พลังงานกับสิ่งแวดล้อม 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

ศึกษาความหมายของพลังงาน พลังงานในรูปต่าง ๆ แหล่งพลังงานและความสำคัญที่มีต่อการดำรงชีวิต

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพลังงานกับสิ่งแวดล้อม ความต้องการและการใช้พลังงานในการพัฒนาต่าง ๆ วิกฤตการณ์ทางพลังงาน นโยบายและแนวโน้มการใช้พลังงานของประเทศไทย

ศึกษากรณีตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้พลังงาน วิเคราะห์สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาที่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม เสนอแนะแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหา

เพื่อให้มีความเข้าใจในความสำคัญของพลังงานในการดำรงชีวิตเพื่อความสำคัญของการอนุรักษ์พลังงาน และสามารถตัดสินใจในการเลือกใช้พลังงานด้วยความรับผิดชอบ

ส 082 ประชากรกับคุณภาพชีวิต 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค 1 หน่วยการเรียนรู้

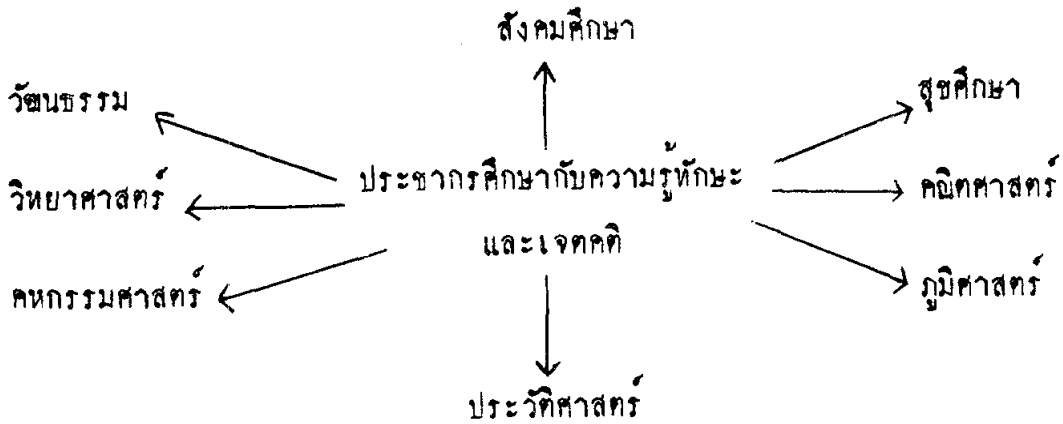
ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะประชากร ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมกับคุณภาพชีวิต

ศึกษาสาเหตุ ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมที่สำคัญ ๆ โดยเน้นปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาการประกอบอาชีพ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมให้โทษ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร ปัญหาความไม่สมดุลระหว่างจำนวนประชากรและทรัพยากร

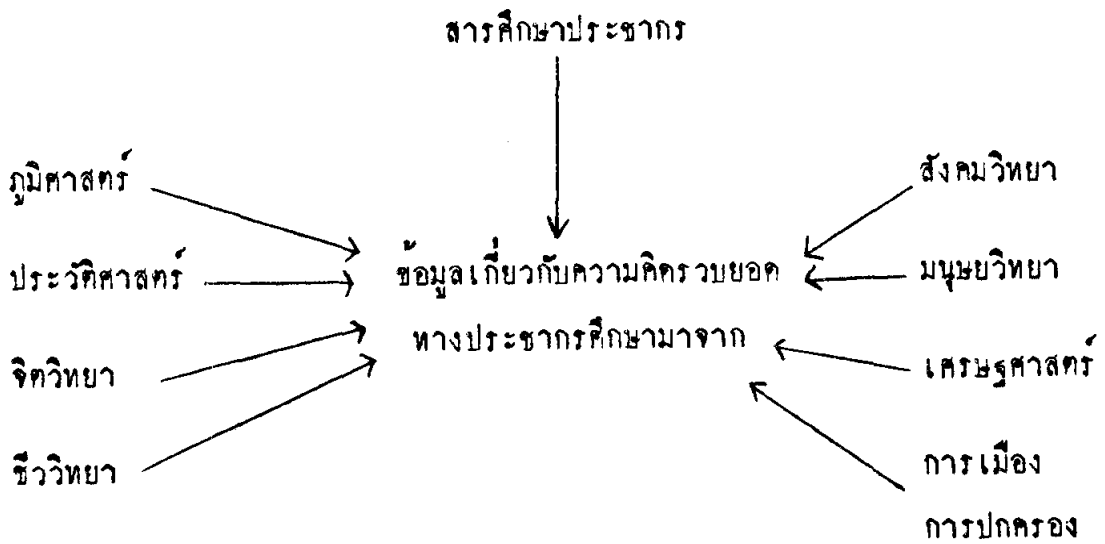
เพื่อให้ตระหนักในปัญหาประชากรที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต เห็นแนวทางในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาคุณภาพชีวิต (กระทรวงศึกษาธิการ 2535 : 80)

ความรู้เกี่ยวกับประชากรศึกษานั้น ตามข้อเท็จจริงคือความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของชีวิตนักเรียน เนื้อหาประชากรศึกษาจะเป็นการผสมผสานศาสตร์ในวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คือมีลักษณะเป็นพหุวิทยาการ (Multidisciplinary Subject) และสหวิทยาการ (Interdisciplinary Subject) ซึ่งแสดงในแผนภูมิที่ 1 และแผนภูมิที่ 2 (UNESCO. 1982 : 6)

แผนภูมิที่ 1 ประชากรศึกษากับลักษณะพหุวิทยาการ

แผนภูมิที่ 2 ประชากรศึกษากับลักษณะสหวิทยาการ

จากแผนภูมิที่ 1 แสดงให้เห็นว่าประชากรศึกษามีลักษณะของพหุวิทยาการ คือมีการนำเนื้อหาวิชาประชากรศึกษา ในแต่ละหน่วย แต่ละตอนไปสอดแทรกในวิชาต่าง ๆ ทำให้เนื้อหาวิชาเดิมมีความกว้างขึ้น การศึกษาเป็นไปในลักษณะไม่มีการเรียง

ปัญหาร่วมกันคือ ไม่แสดงให้เห็นถึงความประสานสัมพันธ์กันโดยเด่นชัดเพียงแต่เอาวิชา
 ปรชากรศึกษามาวางคึกกันและสอนไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งไม่สามารถชี้หรือแสดงให้เห็น
 ว่าเนื้อหาและกระบวนการของศาสตร์ต่าง ๆ เหล่านั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกันได้
 ดังเช่นวิชา วิทยาศาสตร์ (ว 305) ในหลักสูตร พ.ศ. 2521 และวิชาสังคมศึกษา
 (ส 101) ในหลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2533

สำหรับในแผนภูมิที่ 2 แสดงให้เห็นว่าประชากรศึกษามีลักษณะเป็นสหวิทยา-
 การคือมีการผสมผสานศาสตร์จากสาขาวิชาต่าง ๆ อันได้แก่ สารศึกษาประชากร สังคม-
 วิทยา มนุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง ชีววิทยา จิตวิทยา ประวัติ-
 ศาสตร์และภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นการนำความคิดรวบยอดและหลักการจากวิชาต่าง ๆ มา
 ผสมผสานกลมกลืนเป็นเนื้อหาเดียวกัน ให้ประเด็นสำคัญของทุกวิชามีความสอดคล้อง
 สัมพันธ์กันมองเห็นสาระที่เกี่ยวข้องกันในแต่ละจุดแต่ละตอน มีลักษณะของการบูรณา-
 การวิชาเข้าด้วยกันอย่างแท้จริง ซึ่งนับว่าเป็นการบูรณาการที่สมบูรณ์แบบ (Total
 Integration) ดังเช่นวิชา ประชากรศึกษากับคุณภาพชีวิต (ส 082) ในหลักสูตร
 พ.ศ. 2524 และประชากรศึกษา (ส 061) ในหลักสูตร พ.ศ. 2521 รวมทั้งวิชา
 ประชากรกับสิ่งแวดล้อม (ส 053) และประชากรศึกษา (ส 052) ในหลักสูตรมัธยมศึกษา
 ตอนต้นฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นวิชาที่สามารถเปิดเรียนได้กว้างในทุกระดับชั้น
ความรู้เกี่ยวกับประชากรศึกษา

ภาวะประชากร (Population Situation)

ภาวะประชากรเป็นคำที่มีความหมายกว้างมาก โดยทั่วไปจะหมายถึง ภาวะ-
 การณ์ที่เกี่ยวข้องกับประชากรทั้งหมดในพื้นที่หนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่ง อันได้แก่ ภาวะ
 เจริญพันธุ์ ภาวะการตาย การย้ายถิ่น จำนวนโครงสร้าง การกระจายตัว ความหนา
 แน่น และองค์ประกอบประชากร เนื่องจากภาวะประชากรเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
 ในการศึกษาเปรียบเทียบภาวะประชากรจึงต้องคำนึงถึงกำหนดระยะเวลา เพราะใน
 ที่แห่งเดียวกัน แต่เวลาแตกต่างกันจะมีภาวะประชากรแตกต่างกันและเนื่องจากภาวะ
 ประชากรเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาดังกล่าวแล้ว ผู้ที่สนใจศึกษาในเรื่องภาวะประชากร
 จำเป็นต้องติดตามความเคลื่อนไหวอยู่เสมอ เพื่อให้ทราบภาวะที่เป็นจริงและเป็น

ปัจจุบัน การศึกษาภาวะประชากรและการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าในอดีต ปัจจุบันหรือแนวโน้มในอนาคตจะมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะแบบแผนการเปลี่ยนแปลงประชากรในแต่ละแห่งและในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นแบบแผนเดียวกัน นอกจากนั้นผลสืบเนื่องของการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรดังกล่าวไม่ว่าในอดีต ปัจจุบันหรือแนวโน้มในอนาคตจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมของประเทศในทุกระดับและทุกด้าน

จากที่ได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าภาวะประชากรมีความสำคัญและมีความหมายกว้างขวางมาก ครอบคลุมสภาพการณ์และคุณลักษณะเกี่ยวกับประชากรทั้งหลาย ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดดังต่อไปนี้

1. ภาวะเจริญพันธุ์ (Fertility)

ภาวะเจริญพันธุ์หมายถึง จำนวนบุตรที่เกิดมีชีวิตจริงจากสตรีคนหนึ่ง ๆ ในช่วงวัยเจริญพันธุ์โดยเฉลี่ยอายุประมาณ 15 - 45 ปี การศึกษาภาวะเจริญพันธุ์จะเป็นการศึกษาในส่วนที่สัมพันธ์กับการเกิดและการคำนวณหาอัตราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การเกิด ตลอดจนองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความแตกต่างและอิทธิพลต่อเรื่อง การเกิด การเกิดเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีผลทำให้จำนวน ประชากรเปลี่ยนแปลงไป และการมีสมาชิกเพิ่มขึ้นมาใหม่ในครอบครัวย่อมมีผลสะท้อน ต่อสภาวะจิตใจของบิดามารดา ตลอดจนญาติมิตร นอกเหนือไปจากผลสะท้อนที่มีต่อการ เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การเจริญพันธุ์จึงมีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว ชุมชน และยังมีผลสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ด้วย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเจริญพันธุ์ของคู่สมรส ได้แก่สิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้คือ อายุแรกสมรส ความสมบูรณ์ของร่างกาย จิตใจ ฐานะของเศรษฐกิจและสังคมของคู่สมรส ระดับการศึกษา อาชีพและรายได้ การคุมกำเนิด ศาสนา ลักษณะของชุมชนที่อยู่อาศัยและการคุมกำเนิด เป็นต้น

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการเจริญพันธุ์จะช่วยทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัย อิทธิพลและแนวโน้มในด้านการเกิดของประชากรในสังคมของตนและผู้อื่น ซึ่งความรู้นี้สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจเลือก ขนาดครอบครัวของตน และกำหนดพฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่องการเจริญพันธุ์ เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง และสมาชิกที่ตนต้องรับผิดชอบต่อไป (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2528 : 267 - 269)

2. ภาวะการตาย (Mortality)

ภาวะการตายหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภาวะมฤตภาพ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการตายของประชากรในด้านสาเหตุของการตาย แนวโน้มการลดอัตราการตาย ความหนาแน่นของการตายในแต่ละกลุ่มของประชากร เป็นต้น การตายเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งในอันที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประชากรในเรื่องเกี่ยวกับจำนวนและอัตราการเพิ่มของประชากร

การศึกษาเรื่องภาวะการตายนอกจากจะช่วยทำให้ได้รับทราบข้อมูลแล้วยังจะช่วยให้เกิดความตระหนัก และรู้จักคิดถึงข้อเท็จจริงอย่างมีเหตุผลซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเลือกตัดสินใจได้อย่างถูกต้องตามสถานการณ์

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการตายได้แก่ อายุแรกสมรส ขนาดครอบครัว การเว้นระยะห่างของบุตร การเจ็บป่วย อุบัติเหตุ ภัยธรรมชาติและอื่น ๆ การตายของประชากรในกลุ่มอายุต่าง ๆ และในเพศต่าง ๆ นั้นมีผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยลวนรวม

3. การย้ายถิ่น (Migration)

การย้ายถิ่น หมายถึง การเคลื่อนย้ายของประชากรจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย จากที่อยู่เดิมไปยังสถานที่ที่ย้ายไป ในเรื่องของการย้ายถิ่นนอกจากจะใช้สถานที่เป็นข้อพิจารณาแล้วยังใช้ระยะเวลา และวัตถุประสงค์ของการเคลื่อนย้ายในการกำหนดความหมายของการย้ายถิ่นด้วย การย้ายถิ่นจะศึกษาถึงลักษณะของผู้ย้ายถิ่นเป็นตัวแปรที่ทำให้จำนวน

และโครงสร้างอายุและเพศของประชากรเปลี่ยนแปลง และจะศึกษาถึงนโยบายของการย้ายถิ่น เป็นต้น

การย้ายถิ่น จึงจัดว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญมากที่สุดตัวหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประชากรเพราะการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับ การกระจายตัวของประชากรอย่างมีแบบแผนและไม่สมดุลกับทรัพยากร สิ่งแวดล้อม สาธารณูปโภค ภาวะแรงงาน ระดับเศรษฐกิจ โครงสร้างสังคม เทคโนโลยี ข้อมูลที่ ได้จากการศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นสามารถนำมาประกอบการตัดสินใจในเรื่องการย้าย ถิ่นตนเอง ครอบครัวและเพื่อนร่วมสังคมของคนได้เป็นอย่างดี (มหาวิทยาลัยสุโขทัย- ธรรมาธิราช 2528 : 233 - 234)

4. จำนวนประชากร (Population Size)

จำนวนประชากรหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขนาดของประชากร หมายถึงจำนวนประชากรในพื้นที่และระยะเวลาที่กำหนดให้ เช่น จำนวนประชากรไทย ปี 2529 มี 52 ล้านคน เป็นต้น จำนวนประชากรในสังคมหนึ่งจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงขึ้น อยู่กับอัตราการเกิด และอัตราการตาย ถ้าอัตราการเกิดสูงอัตราการตายต่ำ อัตรา การเพิ่มของประชากรจะสูง ซึ่งจะมีผลไปถึงจำนวนประชากรจะเพิ่มขึ้น แต่ถ้าอัตรา การเกิดต่ำ อัตราการตายสูง จำนวนประชากรก็จะลดลง บางครั้งการพิจารณาจำนวน เพิ่มหรือลดลงนอกจากจะพิจารณาอัตราการเกิด อัตราการตายแล้วยังพิจารณาอัตรา การย้ายถิ่นเข้าและอัตราการย้ายถิ่นออกด้วย

การศึกษาเรื่องจำนวนประชากร เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงผลสืบเนื่องจาก การมีจำนวนประชากรไม่เหมาะสมเมื่อเปรียบเทียบกับทรัพยากร ที่มีอยู่ทั้งนี้เพื่อให้เกิด การปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

5. โครงสร้างประชากร (Population Structure)

โครงสร้างประชากรหมายถึง คุณลักษณะประชากรด้านอายุ และ เพศ จะเป็นการแสดงสัดส่วนของประชากรจำแนกตามอายุและเพศ โครงสร้างประชากร

ค่านายและเพศ เป็นคุณลักษณะขั้นพื้นฐานของประชากรเพราะความแตกต่างในเรื่องอายุและเพศจะมีผลกระทบต่อกรรมรส การเกิด การตาย และการย้ายถิ่น นอกจากนี้ในแต่ละสังคมในแต่ละเพศและกลุ่มอายุจะมีสถานภาพและบทบาทต่างกันทั้งในครอบครัว ค่านายการศึกษา รวมทั้งมีส่วนร่วมในสถาบันสังคมอื่น ๆ

โครงสร้างประชากรค่านาย เป็นตัวกำหนดถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมของสังคมหนึ่ง ๆ การศึกษาเรื่องโครงสร้างประชากรค่านายจะช่วยให้ในค่านายวางแผนค่านายกำลังคน กำลังทหาร การขยายการศึกษา โครงการสวัสดิการทางสังคมของรัฐให้แก่ประชาชน ตัวอย่างเช่น ในสังคมใดโครงสร้างประชากรมีวัยเด็กมาก นอกจากรัฐจะต้องเตรียมโรงเรียน เตรียมสิ่งต่าง ๆ ให้เด็กแล้วยังชี้ให้เห็นว่าในสังคมนั้นมีวัยภาระพึ่งพิงซึ่งเป็นผูบริโภคสูง ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศค่านายอื่น ๆ

การศึกษาโครงสร้างประชากรค่านายและเพศสามารถศึกษาได้จากพีระมิดประชากรซึ่งเป็นตารางกราฟ ที่แสดงถึงการกระจายตัวของประชากรตามกลุ่มอายุและเพศในพื้นที่หนึ่งในเวลาหนึ่ง (ศุภวัลย์ พลายน้อยและเนาวรัตน์ พลายน้อย 2529 : 26 - 27)

6. การกระจายตัวของประชากร (Population Distribution)

การกระจายตัวของประชากร หมายถึง การที่ประชากรกระจายตัวออกไปตั้งหลักแหล่งตามภูมิภาคต่าง ๆ การกระจายตัวของประชากรเป็นไปโดยไม่เท่าเทียมกัน ส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ อันได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศ ลักษณะของที่ดิน ทรัพยากรต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดความแตกต่างในโอกาสทางเศรษฐกิจของพื้นที่แต่ละแห่ง การกระจายตัวของประชากรในประเทศหนึ่ง ๆ นั้นเป็นลักษณะของการกระจายตัวจากชนบทไปสู่เมือง ทั้งนี้เพราะเมืองมีลักษณะดึงดูดหลายประการ อันได้แก่ ค่านายเศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น สภาพเมืองปัจจุบันจึงแออัดยัดเยียดก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ

7. ความหนาแน่นประชากร (Population Density)

ความหนาแน่นของประชากรหมายถึง จำนวนประชากรต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร หรืออาจกล่าวได้ว่า

$$\text{ความหนาแน่นของประชากร} = \frac{\text{จำนวนประชากร}}{\text{จำนวนพื้นที่ (ตร.กม.)}}$$

ความหนาแน่นของประชากรสามารถใช้เปรียบเทียบจำนวนประชากรในที่แห่งเดียวกันแต่ต่างเวลากันได้ หรือใช้เปรียบเทียบความหนาแน่นของประชากรกับเขตพื้นที่อื่นในระยะเวลาเดียวกันว่าพื้นที่ใดมีความหนาแน่นของประชากรมากกว่ากัน

8. องค์ประกอบประชากร (Population Composition)

องค์ประกอบประชากร หมายถึง คุณลักษณะของประชากรทั้งในด้านเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ศาสนา การศึกษา สถานภาพการสมรส อาชีพ สภาพที่อยู่อาศัย ประชากรในชนบท และในเขตเมือง ฐานะทางเศรษฐกิจ และองค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมอื่น ๆ อีกมากมาย ความสำคัญและประโยชน์การศึกษา องค์ประกอบประชากรนอกจากจะทราบว่าองค์ประกอบประชากร เป็นไค้ทั้งตัวเหตุและผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงประชากรแล้ว การศึกษาองค์ประกอบประชากรยังมีความสำคัญต่อการศึกษเปรียบเทียบและวางแผนทางด้านประชากรด้วย

ปัญหาประชากร

อาจกล่าวได้ว่าปัญหาประชากรเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาสังคมเนื่องจากตัวแปรต่าง ๆ ทางประชากรที่ทำให้เกิดภาวะประชากรในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในเวลาหนึ่งนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวแปรทางสังคมทั้งหมดโดยพิจารณาว่าปัญหาสังคมนั้นครอบคลุมขอบข่ายที่กว้างขวางกว่า ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีหลักการในการพิจารณาว่าปัญหาใดเป็นปัญหาประชากร และปัญหาใดเป็นปัญหาสังคม หรือเป็นปัญหาเดียวกัน เช่น ปัญหาชุมชนแออัด อาจเป็นปัญหาประชากรหรือปัญหาสังคมก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่นำมาพิจารณา

เป็นที่ยอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงประชากรในอดีตได้ก่อให้เกิดภาวะประชากรที่ไม่พึงประสงค์เพราะภาวะประชากรดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่องในลักษณะที่เป็นปัญหาในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น ความยากจน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาการว่างงาน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ถือว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาประชากร โดยพิจารณาจากเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ปัญหาที่มีสาเหตุมาจากภาวะประชากร เช่น ปัญหาสุขภาพอนามัยที่พบว่าสาเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากการมีครอบครัวขนาดใหญ่แต่ฐานะยากจนและมีลูกที่เกินไปเป็นผลให้การเพิ่มประชากรที่ไม่ได้สัดส่วนกับการเพิ่มบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข และการกระจายตัวของประชากรกับการกระจายตัวของบริการทางด้านสุขภาพอนามัยไม่เหมาะสม

2. ปัญหาที่เกิดจากความไม่สมดุลของภาวะประชากร ทรัพยากร และคุณภาพของประชากรโดยจะต้องพิจารณาทั้ง 3 ปัจจัยไปพร้อม ๆ กันและสภาพความไม่สมดุลนั้นเป็นไปตามเงื่อนไขตามหลักเกณฑ์ในข้อ 1

ดังนั้น ปัญหาประชากรจึงหมายถึงปัญหาสืบเนื่องมาจากภาวะประชากร อันได้แก่ปัญหาสืบเนื่องจากการมีจำนวนประชากรมากเกินไปหรือน้อยเกินไป ปัญหาสืบเนื่องจากการมีอัตราเพิ่มประชากรสูง ปัญหาสืบเนื่องจากการย้ายถิ่นของชาวชนบทเข้าสู่เขตเมือง ปัญหาสืบเนื่องจากการมีประชากรในกลุ่มอายุที่เป็นภาระพึ่งพิงทางเศรษฐกิจในสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับประชากรในวัยแรงงาน เป็นต้น

คุณภาพชีวิต (Quality of Life)

1. ความคิดรวบยอดและความสำคัญของคุณภาพชีวิต

การศึกษาเกี่ยวกับความคิดรวบยอดของคุณภาพชีวิตนั้น มีหลายแนวคิด ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ว่าจะนำคุณภาพชีวิตไปเกี่ยวข้องกับปัจจัยในด้านใดหรือศาสตร์แขนงใด ซึ่งจะมีผลต่อการสรุปความหมายและขอบข่ายของคุณภาพชีวิต เช่น ในด้านศาสนา ผู้ที่มีคุณภาพชีวิตก็อาจจะหมายถึงผู้ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนานั้น ๆ ซึ่งเน้นด้านคุณธรรมและความสุขในชีวิตที่มีลักษณะเป็นนามธรรม และยากแก่การประเมินสรุปว่า

อะไรคือความสุข ความสุขที่ระคับใจจึงจะถือว่าเป็นความสุขที่แท้จริง ซึ่งถือว่าเป็นชีวิตที่มีคุณภาพ หรือหากเอาคุณภาพชีวิตไปสัมพันธ์กับศาสตร์ทางด้านสิ่งแวดล้อม ผู้ที่มีคุณภาพชีวิตก็อาจจะหมายถึงผู้ที่รับผิดชอบต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยอาจจะไม่คำนึงถึงภาวะประชากรที่เหมาะสม ดังนั้นความหมายของคุณภาพชีวิตทั้งหมดจึงไม่จำเป็นต้องมีความหมายเดียว ขึ้นอยู่กับปัจจัยและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

ในการเรียนการสอนประชากรศึกษา คุณภาพชีวิตถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในวิชานี้ โดยยึดถือว่าสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาในการยกระดับคุณภาพชีวิตนั้นสืบเนื่องมาจากภาวะประชากรที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งนำไปสู่ความไม่สมดุลของทรัพยากรที่มีอยู่และระดับคุณภาพของประชากรนั้นหมายความว่าความพยายามในการยกระดับคุณภาพชีวิตจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อได้แก้ไขภาวะประชากรให้พึงประสงค์ ซึ่งจะมีผลให้เกิดภาวะสมดุลขึ้นมาใหม่

2. ความหมายของคุณภาพชีวิต

คำว่า " คุณภาพชีวิต " เป็นคำที่นักวิชาการและนักการศึกษาในสาขาต่าง ๆ นำมาใช้และกล่าวถึงกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน ซึ่งคำจำกัดความดังกล่าวยังหาข้อสรุปที่แน่นอนไม่ได้จะเห็นว่าแต่ละท่านมีทัศนะในเรื่องคุณภาพชีวิตแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรู้เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของบุคคลที่มีประสบการณ์และการศึกษาที่แตกต่างกัน ดังนั้นนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้ (ศูนย์พัฒนาหลักสูตร 2532 : 25 - 26)

ชัยวัฒน์ บุญพงษ์ กล่าวว่า ชีวิตที่มีคุณภาพ หมายถึง ชีวิตที่ไม่เป็นภาระและไม่ก่อปัญหาทางสังคม เป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความคิดและความสามารถที่จะดำรงสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ใค้อย่างถูกต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ซับซ้อนได้สามารถหาวิธีการอันชอบธรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนประสงค์ภายใต้เครื่องมือและทรัพยากรที่มีอยู่

Harland กล่าวว่า คุณภาพชีวิตนั้นแน่นอนต้องรวมไปถึงการที่เราสามารถแสวงหาปัจจัยและบริการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงสุขภาพทางกาย ความ

คิดและอารมณ์ ลิทธิและความยุติธรรมทางกฎหมาย ระบบการศึกษาสำหรับคนทุกวัย และปราศจากมลภาวะจากสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากนั้นคุณภาพชีวิตยังเกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยที่ดี โอกาสในการพักผ่อนหย่อนใจและเน้นหนักการมีความสัมพันธ์ที่ดีมีความรัก ความอบอุ่นในครอบครัว รวมทั้งสามารถปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้

ลีปพนธ์ เกตุทัต ให้ความหมายไว้ว่า ชีวิตที่มีคุณภาพคือ ชีวิตที่มีความสุข ชีวิตที่สามารถปรับตนเองให้เข้ากับธรรมชาติ ทั้งธรรมชาติทางกายภาพและธรรมชาติทางสังคมและสามารถปรับธรรมชาติให้เข้ากับตนเองโดยไม่เบียดเบียนธรรมชาติและสังคม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ระวี ภาวิไล กล่าวว่า ชีวิตที่มีคุณภาพพึงประสงค์ คือ ชีวิตที่อาศัยสภาพแวดล้อมทั้งปวงให้อิทธิพลอำนวยสุขภาพทางกายเพื่อเป็นรากฐานของพัฒนาการทางจิต ทำให้บุรณาการทางด้านความรู้ลึกซึ้งคิดเต็มที่ตามศักยภาพในมนุษย์ มีความสามารถสร้างสรรค์และผลิตผลรวมกันเขาเป็นสังคมที่มั่นคง งามสุกสมบูรณ์และปราศจากความขัดแย้ง

ชัชวาลย์ โอสถานนท์ กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึงคุณภาพในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจการศึกษา การเมืองและศาสนา ซึ่งมีค่าเทียบเคียง ไม่มีเกณฑ์แน่นอนตายตัวกล่าวคือทุกคน หรือทุกประเทศอาจกำหนดมาตรฐานต่าง ๆ กันไปตามความต้องการ ความต้องการในคุณภาพชีวิตนี้ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลา และภาวะ

Berelson กล่าวว่า คุณภาพชีวิตนั้นไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับความสะดวกสบายใจ สะดวกสบายทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงรสนิยมอันมีคุณค่าต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ชีวิตนั้นน่าอยู่ขึ้น

จากทัศนะของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า นักวิชาการต่าง ๆ ให้ความสำคัญของคุณภาพชีวิตโดยส่วนรวมคล้ายคลึงกัน คือ ครอบคลุมถึงสุขภาพทางกาย สุขภาพ ทางจิตที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้แก่ สภาพทางธรรมชาติ เศรษฐกิจสังคมและการเมือง ซึ่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่

กับปัจจัยหลายประการจึงทำให้ไม่มีค่าเทียบเคียงที่มีเกณฑ์แน่นอนตายตัว เพราะทุกคนหรือทุกประเทศอาจกำหนดมาตรฐานต่าง ๆ กันไปตามความต้องการ ซึ่งย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาและภาวะต่าง ๆ

จากความหมายของคำว่า คุณภาพชีวิต จากนักวิชาการหลายท่าน นั้น พอจะสรุปได้ว่ามีองค์ประกอบหลายองค์ประกอบที่เป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิต

องค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิต ได้แก่

ก. ภาวะประชากร (Population Situation) หมายถึงตัวแปรทางด้านประชากรต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดภาวะประชานั้น คือ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น โครงสร้างอายุ องค์ประกอบประชากร การกระจายตัวและความหนาแน่นของประชากร ขนาดหรือจำนวนประชากร

ข. ทรัพยากร (Resources) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับภาวะประชากรและคุณภาพประชากร

ค. คุณภาพประชากร (Population Quality) หมายถึง ประชากรมีคุณธรรมมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบตนเอง ครอบคลุม ชุมชนและประเทศชาติ ใ้ห้รู้จักการเรียนรู้คิดเป็นทำเป็นรู้จักแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความขยันหมั่นเพียร อุตุน ประหยัดและสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ

องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้มีความสำคัญและสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของบุคคลตัวอย่างเช่นในครอบครัวหนึ่งที่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัว 8 คน (ที่เรียกว่าจำนวนประชากร) มีคนชรา 2 คน และเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี 4 คน หัวหน้าครอบครัวและคู่สมรส (ที่เรียกว่าโครงสร้างอายุและภาวะพึ่งพิง) ถ้าในกรณีของครอบครัวนี้ มีขนาดที่ดินทำกิน 7 ไร่ (ที่เรียกว่าทรัพยากร) และไม่มีรายได้ต่อเดือนเพราะยังชีพอยู่บนพื้นฐานของผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลักซึ่งมีแนวโน้มว่าลักษณะของภาวะประชากรที่เป็นอยู่กับสภาพทรัพยากรที่ครอบครัวนี้มีไม่น่าจะสมดุล เพราะสมาชิกครอบครัว 6 ใน 8 คน ไม่สามารถทำงานเพื่อให้เกิดผลผลิตในเชิงเศรษฐกิจและขนาดที่ดินที่มีอยู่

ก็น้อยเกินไป นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาทางด้านคุณภาพของประชากรแม่จะยอมรับว่าสมาธิภิกษุในครอบครัวนี้ก็มีอยู่ในหลักศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและมีคุณธรรม แต่หากขาดการศึกษาและไม่ได้รับสวัสดิการทางด้านสังคมอย่างพอเพียงแล้วเมื่อนำไปสัมพันธ์กับภาวะประชากร และทรัพยากรที่มีอยู่ ก็จะทำให้เห็นชัดเจนขึ้นว่าครอบครัวนี้ขาดความสมดุลค่อนข้างรุนแรง ซึ่งหากที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของสมาธิภิกษุแต่ละคนภายในครอบครัวให้ดีขึ้นได้ ดังนั้นความพยายามในการยกระดับคุณภาพชีวิตจึงต้องขึ้นอยู่กับการแก้ไขภาวะประชากรในครอบครัว การเพิ่มพูนทรัพยากร และคุณภาพของประชากรในด้านต่าง ๆ ให้มีแนวโน้มเข้าสู่ความสมดุลให้มากที่สุด

สำหรับการพิจารณาปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตก็สามารถอธิบายได้ในลักษณะเดียวกัน

แหล่งข้อมูลทางประชากรที่สำคัญในประเทศไทย

1. โครงการประชากรศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ชื่อย่อ ปศ.ม. หรือ MIPER
 ที่ตั้ง : โครงการประชากรศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล
 ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
 25/25 หมู่ 5 ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี
 จังหวัดนครปฐม 73170
 โทร. 4419329
2. UNESCO, Regional office for Education in Asia
 " Regional Clearing House Service for Population
 Education "
 ที่ตั้ง : Population Education Clearing House
 Darakarn Building, 920 Sukhumvit Road, P.O.Box.
 1425, Bangkok G.P.O. Bangkok, Thailand.
3. กระทรวงศึกษาธิการ
 ที่ตั้ง : สำนักงานประชากรศึกษา ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ
 บริเวณพองฟ้าจำลอง, เอกมัย กรุงเทพมหานคร 10110
4. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
 ที่ตั้ง : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
 25/25 หมู่ 5 ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี
 จังหวัดนครปฐม 73170
 โทร. 4419518, 4419333
5. สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 ที่ตั้ง : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 กรุงเทพมหานคร 10500
 โทร. 2511133-4

6. กองวางแผนประชากรและกำลังคน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ที่ตั้ง : กองวางแผนประชากรและกำลังคน
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ถนนกรุงเกษม กรุงเทพมหานคร
โทร. 282 9869
7. กองสำรวจประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ
ที่ตั้ง : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กองสำรวจประชากร, ถนนหลานหลวง,
กรุงเทพมหานคร 10100 โทร. 2819628
8. สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน
ที่ตั้ง : สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน
เลขที่ 8 ซอยสุขุมวิท 12, พระโขนง, กรุงเทพมหานคร
10110
โทร. 2510402-3
9. สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ชื่อย่อ " สวท "
ที่ตั้ง : สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย
เลขที่ 8 ซอยไค้ดี, ถนนวิภาวดีรังสิต, ลาดยาว, บางเขน
กรุงเทพมหานคร 10900
โทร. 5790084-6
10. ศูนย์บริการสารนิเทศทางประชากรศาสตร์
ที่ตั้ง : Reference Center
Clearing House & Information Section
Population Division ; ESCAP
Rajdamnern Avenue
Bangkok 10200 Thailand.

คำถามและกิจกรรมเสนอแนะ

1. กรมวิชาการได้บรรจุเนื้อหาประชากรศึกษาไว้ในหลักสูตรพุทธศักราช 2521 และ 2524 ในลักษณะใดบ้าง จงอธิบายและยกตัวอย่างพอสังเขป
2. จากหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน จงอธิบายเกี่ยวกับเนื้อหาประชากรศึกษาที่สอดแทรกในวิชาต่าง ๆ ในระดับชั้นต่อไปนี้
 - 2.1 ระดับประถมศึกษา
 - 2.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
 - 2.3 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
3. เนื้อหาประชากรศึกษาที่แยกเป็นอิสระในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) มีที่รายวิชา อะไรบ้าง
4. จากคำกล่าวที่ว่าเนื้อหาประชากรศึกษามีลักษณะเป็นสหวิทยาการ (Multidisciplinary Subject) และสหวิทยาการ (Interdisciplinary Subject) นักศึกษามีความเข้าใจอย่างไร จงอธิบาย
5. ศึกษาเนื้อหาประชากรศึกษาซึ่งสอดแทรกในวิชาต่าง ๆ และเนื้อหาที่แยกเป็นวิชาเฉพาะจากหนังสือเรียนระดับชั้นต่าง ๆ ในหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533
6. คำว่า " ภาวะประชากร " หมายถึงอะไร
7. จงอธิบายศัพท์ต่อไปนี้
 - 7.1 ภาวะเจริญพันธุ์
 - 7.2 ภาวะการตาย
 - 7.3 การย้ายถิ่น
 - 7.4 จำนวนประชากร

- 7.5 โครงสร้างประชากร
- 7.6 การกระจายตัวประชากร
- 7.7 ความหนาแน่นประชากร
8. เหตุใดจึงกล่าวว่าปัญหาต่อไปนี้ คือ ความยากจน อาชญากรรม สุขภาพอนามัย การว่างงาน และสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เป็นปัญหาประชากร
9. จงให้คำจำกัดความของคำว่า " คุณภาพชีวิต "
10. องค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิตได้แก่อะไรบ้าง

บรรณานุกรม

- พัฒนาหลักสูตร, ศูนย์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือครูวิชาประชากรศึกษา.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521. กรุงเทพฯ :
สถานเจริญการพิมพ์, 2521.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์การพิมพ์, 2523.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง
พ.ศ. 2533). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2532.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง
พ.ศ. 2533). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับ-
ปรุง พ.ศ. 2533). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชาประชากรศาสตร์และ
ประชากรวิทยา (หน่วยที่ 1-7). กรุงเทพฯ : บริษัทสารมวลชน, 2528.
- UNESCO. Survey and Analysis of Teacher Training Activities in
Population Education, Family Life Education and Sex
Education. (mimeographed), 1982.